

Geoparky – nástroj podpory regionálneho rozvoja a integrovanej starostlivosti o krajinu

Globálna iniciatíva

Iniciatíva vzniku a rozvoja geoparkov na Slovensku vznikla z potreby prezentácie hodnôt územia s vysokým geologickým, ale aj rozvojovým potenciálom, na báze aplikácie pozitívnych skúseností s manažovaním podobných území v zahraničí. Iniciatíva manažovania geoparkov v globálnej mierke je mladou iniciatívou, ktorej perspektíva bola potvrdená mnohými projektmi s vysokou pridanou hodnotou pre manažované územia. O úspešnosti tejto globálnej iniciatívy svedčí čoraz narastajúci záujem laickej i odbornej verejnosti o tieto územia, ale aj samotný vzrastajúci počet území snažiacich sa o potvrdenie kvalít pripravenosti územia zaradením sa do Globálnej a Európskej siete geoparkov.

Geopark – nástroj rozvoja

Pre potreby definovania geoparku vzniklo veľké množstvo definícií, ktoré sa v čo najväčšej miere snažia popísať zložitú situáciu tejto problematiky. Najvýstižnejšou v našich pomeroch sa javí definícia, ktorá iniciatívu geoparkov označuje za aktívny nástroj rozvoja územia na báze prezentácie ochrany a manažmentu geologického dedičstva. V tejto jednoduchšej definícii je popísaná základná myšlienka, spočívajúca v stimulácii endogénneho rozvoja územia, ktorý je založený na aktívnom prístupe manažovania prírodného, najmä geologického dedičstva Zeme, krajiny, kultúry a rozmanitej činnosti človeka. Dochádza k spojeniu aktívnych nástrojov regionálneho rozvoja a starostlivosti o krajinu, čo predstavuje základný pilier dobre fungujúcich území, rozvíjaných na báze kvalitnej krajiny a životného prostredia s hospodárskymi aktivitami, ktoré ju minimálne ohrozujú.

Potenciál Slovenska

Slovensko má z hľadiska tvorby geoparkov veľký potenciál, založený na možnom využívaní výnimočnej krajiny, vo väzbe na pestrosť geologickej stavby, využívaní jedinečného prírodného a kultúrneho dedičstva, ale aj vysokého potenciálu pre poskytovanie služieb v oblasti cestovného ruchu, ktorá predstavuje z hľadiska Novej stratégie

cestovného ruchu do roku 2013, výhľadovo významnú oblasť národného hospodárstva.

Geoparky na Slovensku

Na Slovensku vznikali prvé iniciatívy budovania geoparkov v rokoch 1998 až 2000. Územne boli situované do prostredia Banskej Štiavnice, kde vznikol prvý geopark v národných podmienkach. V neskoršom období rokov 2002 až 2004 vznikali ďalšie iniciatívy v Banskej Bystrici a Filákov. V prvých dvoch prípadoch boli tieto aktivity viazané najmä na bohaté banské tradície, spojené s vysokým potenciálom územia, v Novohrade išlo najmä o dlhotrvajúcejšie aktivity prezentácie geologického bohatstva a intenzívnej spolupráce s maďarskými part-

Konferencia Geoparky ako príležitosť rozvoja miest a obcí s účasťou zástupcov geoparkov Slovenska sa konala v Banskej Bystrici v roku 2009 (foto: Michal Kavčák)

Banská Štiavnica – centrum Banskoštiavnického geoparku (foto: Martin Šinský)

nermi. Špecifikom Novohradského geoparku v európskych, ale aj svetových pomeroch, bol, samozrejme, aj ten fakt, že išlo o konštituovanie prvého geoparku rozprestierajúceho sa na územiach dvoch štátov.

Každé toto územie prechádzalo špecifickým vývojom z hľadiska poznania aj samotného konštituovania geoparkov. Prvý Banskoštiavnický geopark vznikol systémom zriaďovateľa, túto funkciu plnilo Ministerstvo životného prostredia SR, so svojimi rezortnými organizáciami a samosprávami. Tento systém, založený na pozícii zriaďovateľa, môžeme považovať s odstupom času za vysoko efektívny, ale neodolný voči zmenám, s rizikami v udržateľnosti zámeru. Územie Banskej Štiavnice a okolia je veľmi špecifické, je

to územie zaradené do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva. Za veľmi dôležitý fakt môžeme považovať vysokú kumuláciu hodnôt tohto prostredia s množstvom prelínajúcich sa aktivít a aktérov pôsobiacich v tomto území. S týmto problémom sa však stretli všetky územia. Možno je to riešiť len zložitou koordináciou aktivít s účasťou veľkého množstva aktérov a ovplyvňovateľov územia, najmä s prenesením riadenia územia geoparku na samosprávu. V súčasnej dobe sa v Banskoštiavnickom geoparku uskutočnila reorganizácia manažmentu, boli aplikované nové princípy a spôsoby riadenia územia s prehodnotenými hranicami. Územie sa pokúša zabezpečiť udržateľné financovanie geoparku, v súčasnom roku sa úspešne zapojilo do podpory územia z Programu rozvoja vidieka na princípe LEADER, kde získalo finančné prostriedky, ktoré budú priamym aj nepriamym spôsobom využité pre podporu rozvoja územia Banskoštiavnického geoparku.

Banskobystrický geopark vznikol na iniciatíve aktívnych odborníkov, ktorí túto iniciatívu preniesli do územia na samosprávu a začali ho efektívne rozvíjať na báze verejno-súkromného partnerstva. Toto partnerstvo sa tiež prioritne zameralo na prípravu a budovanie geoparku prostredníctvom prístupu LEADER.

Najmladší geopark na Slovensku, Novohradský geopark, už mohol použiť výsledky overované na predchádzajúcich územiach, ale aj získaných vlastným prístupom. Aplikoval model riadenia, ktorý sa dal špecifikovať ako zmiešaný model riadenia geoparku, založený na silnej aktivite samosprávy, miestnych a externých odborníkov územia. Rozvoj geoparku je zabezpečený prostredníctvom kumulácie aktívnej spolupráce samosprávy, ktorá bola nositeľom idey geoparku, so súkromným sektorom, na báze vybudovania štruktúr kvalitného manažmentu, financovania ako aj kvalitnej koncepcijnej prípravy a strategického plánovania, čo v konečnom dôsledku dospelo k tomu, že Novohradský

Lokalita Lipovianske pieskovce – Novohradský geopark (foto: Martin Lakanda)

geopark, ako najmladší geopark Slovenska, bol v tomto roku (2010) prijatý za 37. člena Európskej siete geoparkov.

Integrovaný rozvoj geoparkov

Na Slovensku je proces rozvoja a zriaďovania geoparkov usmerňovaný Konceptiou budovania geoparkov SR, ktorá bola schválená vládou SR v roku 2008. Z hľadiska porovnania prvých výsledkov v našich národných podmienkach môžeme konštatovať, že územia chápu kreovanie geoparkov ako aplikáciu priamych nástrojov

Forma aktívneho oddychu v Banskobystrickom geoparku (foto: OZ BBGMP)

ich integrovaného rozvoja, založeného na využití endogénneho potenciálu. Za najkritickejšie problémy, s ktorými sa budú musieť tieto geoparky v najbližšom období vysporiadať, môžeme považovať najmä problémy s udržateľnosťou kvality manažmentu, hlavne funkčnej manažérskej skupiny, schopnej kumulovať finančné zdroje, pre zabezpečenie udržateľnosti projektov a zabezpečenie masívnych investícií do budovania infraštruktúry geoparkov. Za negatívum môžeme považovať aj fakt, že v súčasnej dobe na národnej úrovni neexistuje žiadny spôsob priamej finančnej podpory budovania geoparkov. Za jedno z ďalších významných rizík považujeme ohrozenia týkajúce sa krajiny, hlavne jej manažmentu, v kontexte na hospodárske zmeny po roku 1989. Rozvoj budovania geoparkov je založený na kvalitnej starostlivosti o krajinu, nakoľko hlavne príťažlivá, hodnotná a kvalitná krajina je atraktívna pre ľudí, pre návštevníkov. Hodnota a jedinečnosť krajiny územia v konečnom dôsledku pozitívne ovplyvňuje jej vysokú konkurencieschopnosť v globálnom merítku.

Dôraz na starostlivosť o krajinu

Z hľadiska integrovaného rozvoja geoparkov je dôležité si uvedomiť, že všetky činnosti sú viazané na priestor, na krajinu, v ktorej sa odohrávajú. Idea geoparkov je prioritne postavená na prezentácii, manaž-

Krajina Novohradského geoparku – Lipovany (foto: Martin Lakanda)

mente a ochrane hodnôt krajiny geoparku. Z tohto dôvodu je nesmierne dôležité efektívne a kvalitne spravovať tieto hodnoty. Hodnota je vo všeobecnosti považovaná za určitú axiologickú kategóriu, ktorá v tomto prípade súvisí s významom krajiny vo vzťahu k hodnotovým kritériám. Hodnota krajiny je zvyčajne dôvodom pre jej ochranu. Hodnota krajiny vyplýva z jej prirodzeného usporiadania a výsledkov ľudskej činnosti, hodnotu krajiny môžeme teda nazvať úrovňou jej kvality. Z tohto hľadiska môžeme krajinu hodnotiť na základe jej originality, autenticity, ako aj ojedinelosti výskytu určitých fenoménov v krajine, na čom je vo všeobecnosti postavená iniciatíva geoparkov. V tejto súvislosti by som rád upriamil pozornosť na Európsky dohovor o krajine, ktorého implementáciou v územiach geoparkov dosiahneme vyvážený a priaznivý rozvoj krajiny. Iniciatíva geoparkov a Európsky dohovor o krajine má spoločné ciele založené na podpore

Národná prírodná rezervácia Ragáč v Novohradskom geoparku (foto: Martin Lakanda)

Kameňolom Mačacia na náučnom chodníku Šomoška v Novohradskom geoparku (foto: Martin Lakanda)

udržateľného rozvoja územia, vytvorenia harmonických vzťahov medzi sociálnymi potrebami, hospodárskou činnosťou a životným prostredím. Obe iniciatívy chápu krajinu ako zdroj priaznivý na hospodársku činnosť.

Jej ochrana, manažment a plánovanie prispievajú k tvorbe pracovných príležitostí. Krajina podmieňuje a formuje kultúry, je základnou súčasťou európskeho prírodného a kultúrneho dedičstva. Cieľom iniciatív je zvyšovať povedomie občianskej spoločnosti, súkromných organizácií a verejných orgánov o hodnotách krajiny, vychovávať a vzdelávať odborníkov v oblasti starostlivosti o krajinu, identifikovať a hodnotiť krajinu geoparku, dosahovať cieľovú kvalitu krajiny po konzultáciách s verejnosťou, realizovať koncepcie, podporovať medzi-

národnú spoluprácu a monitorovať všetky aktivity v zmysle zlepšovania kvality manažmentu územia.

Cieľ – udržateľný rozvoj územia

Na záver môžeme konštatovať, že rozvoj geoparkov priamo ovplyvňuje všetky oblasti trvalo udržateľného rozvoja, ekonomickú, sociálnu, kultúrnu a environmentálnu. Ide o súhrn činností, ktoré priamo alebo nepriamo

ovplyvňujú zmenu štruktúry hospodárskej základne, tvorbu pracovných miest, novovznikajúcich služieb, zvyšovanie sociálnych istôt, investície do infraštruktúry územia, využitelnosť miestnych ľudských zdrojov, rozvoj kultúry, spoločenských aktivít, tvorby krajiny, výchovy, vzdelávania, propagácie a osvetly. Oživovanie územia prináša aj riziko zmien, zmien v krajine, zániku tradičných hodnôt, charakteristických črt tohto územia, ktoré v konečnom dôsledku vytvárajú potenciál rozvoja územia. Kvalitný manažment si vyžaduje vysokú efektívnosť koordinácie aktivít v území a angažovanosť

maximálneho počtu aktérov a ovplyvňovateľov rozvoja územia.

Sektorová spolupráca prináša výsledky

Po prvotných skúsenostiach s realizáciou geoparkov na Slovensku môžeme konštatovať, že rozvoj geoparkov začína prinášať prvé pozitívne výsledky z hľadiska stimulácie území, ktoré sú založené na báze multiplikačného efektu spolupráce verejného, súkromného a neziskového sektora. Po prvotných úspechoch Novohradského geoparku bude isto zaujímavé sledovať vplyvy vstupu geoparku do Európskej a Globálnej siete na toto územie. V nasledujúcom období budú smerovať všetky aktivity aktérov k zlepšovaniu fungovania geoparkov, etablovaní sa ostatných dvoch geoparkov do medzinárodných štruktúr a v neposlednom rade aj príprave ďalších území, ktoré majú vysoký potenciál rozvoja a budú ho koncipovať cestou iniciatívy zriaďovania a rozvoja geoparkov.

Ing. Martin Lakanda

SAŽP – Centrum starostlivosti o vidiecke životné prostredie
Banská Bystrica